بنەما کۆمەڵایەتیەکانی دیز اینی شارو بواروتایبەتمەندیەکانی

توێژینەوەیەکی تیۆری شیکاریە

پوختە

بابەتی بنەماکۆمەڵایەتییەکان و ڕۆڵیان لە دیزاینکردنی شارەکاندا بە یەکێک لە بابەتە گرنگەکان دادەنرێت کە ئەندازیاری و زانستە کۆمەڵایەتییەکان گرنگی پێدەدەنقبەهۆی پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ ژیانی شاردا و تا ڕادەیەک هەڵسوکەوتیان دیاری دەکات. ئەم توێژینەوەیە بە ناونیش بنەماکۆمەڵایەتیەکانی دیزاینی شارو بوارەکانی و تایبەتمەندییەکانی) توێژینەوەیەکی تیۆری و شیکردنەوەیە. توێژینەوەکە لە دوو بەش پێکهاتووە، لە بەشی یەکەمدا تیشک دەخاتە سەر بنەما کۆمەڵایەتییەکانی وەک کەلتوور، قەبارەی دانیشتوان و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، لە کاتێکدا لە بەشی دووەمدا توخم و تایبەتمەندییەکانی دیزاینی شارەکەی ڕوونکردەوە لەگەڵ چەند نموونەیەک لە پەرەسەندنی مێژوویی هەندێک شار.

Commented [MP3D1]: پوختە هەشتا و چوار ووشەیە ئەمەش نابێیت، دەبێیت زیاتر بێیت.

Commented [MP3D2]: کەلتوور هەمووی بکرێتە کولتوور

کلیلە وشەکان: بنەما کۆمەڵایەتییەکان، دیزاینی شار، کولتوور، دیمەنی کولتووری، هێمای کولتوور.

پێشەکی

پشتگوێخستنی ڕەهەندی کۆمەڵایەتی دیزاینی شار، کاریگەری خراپ دادەنێت لەسەر مۆدێلە جیاوازەکانی شار و تەنانەت لەسەر ڕەفتارو هەڵسووکەوت و پەیوەندیەکانی دانیشتوانی شاریش.

دیزاینی شار بەهێنانە ئارای ژینگەیەکی لە بار ، جوان و دادپەروەرانە لە شاردا، زۆر بەرفراوانترە لە دروست کردنی کۆمەڵێك بینا و شەقام و گەرەك فەزای تر . دیزاینی شار لە چەند زانستی لێك گرێدراو پێکدێ کە میتۆدەکانی بیناسازی و پلاندانانی شار، ئەندازیاری شارستانی و ئاوەدانکردنەوە لە خۆ دەگرێت. جگە لەوەی لەم پرۆسەیەدا پەنا دەبرێتە بەر کۆمەڵێک زانستی مرۆیی کە پەیوەندیان بە روانگەو جیهانبینی مرۆڤەکانەوە هەیە وەکو کۆمەڵناسی ، یاسا، جوگرافیای شار ، ئابووری شار و بەشە ئەکادیمیەکانیتری وەکو زانستە کۆمەڵایەتییەکان و دەروونناسی . چونکە لە شارە فرەکلتورەکاندا دیزاینەرەکانی شار هەوڵ دەدەن بۆ دابینکردنی دادپەروەری لە شارەکان ،دەبنە پاڵپشتێك بۆ کەمینەکان، ژنان ، رەش پێستەکان و خەڵکی هەژار و پەراویزخراو ەکان . یان هەوڵ دەدەن لە ڕێگای دارشتنی دیزاینێکی سەردەمیانە، شۆرشێك لەسیستەمی کۆمەڵایەتی ، سیاسی و فەزایی شاردا بکەن لەسەر بنەمایەکی دادپەروەرانە و مۆدێرن، بە داخەوە تا ئیستا ئەم روانگەیە لەشارە دێرین و مێژوویەکانی ئێمەدا بوونیان نیە، لە کاتێکدا کوردستان یەکەم لانکەی ژیانی مرۆڤایەتی بووەو لێرەو شارستانی گەلان دەستی پێکردووە

.

لەم توێژینەوەیەدا کە لە دوو بەش پێکهاتووە و هەر بەشێک چەند باسێک لە خۆ دەگرێت ، هەوڵدەدەین بنەما کۆمەڵایەتیەکانی دیزاینی شار روون بکەینەوە ، واتە وەڵامی ئەو پرسیارە بدەینەوە ئایا ئەو بنەما کۆمەڵایەتیانە چین کە دیزاینەری شارەکان ناچار دەکەن ئاراستەکانی دیزاین بەو جۆرە بەرن یان ئەو مۆدێلەی دیزاین هەلبژێرن ، بۆیە لە بەشی یەکەمدا باسی رەگەزەکانی کلتور و دیمەنە کلتورو هیماناسی ناو شارەکان و دانیشتوان کراوەو دوواتر کاریگەری ئەم رەگەزانە لەسەر دیزاین , لە بەشی دووەمیشدا تیشک خراوەتە سەر تایبەتمەندیەکانی دیزاین و بوارەکانی وەکو رەهەندە ئابوری و جوگرافی و ئەمانە, لە کۆتاییشدا وەکو پوختەی ئەنجامگیری ئەو ئەنجامانە خراوەتە روو کە توێژینەوەکە پێی گەیشتووە,

Commented [MP3D3]: ئەمە دووبارەیە لە پوختەش هەمان شت نووسراوە، ئەمەش نابێیت دەبێ لای پوختەکە لاببرێیت.

گرفتی توێژینەوەکە

پرسی سەرەکی ئەم توێژینەوەیە بریتییە پەیوەندی نیوان دیزاینی شاروبنەما کۆمەڵایەتیەکان ، هەروەها ناسینی دیزاینی شارە لە رەهەندی کۆمەڵایەتییەوە

Commented [MP3D4]: لە زیاد بکرێت.

گرینگی توێژینەوە

ئەو توێژینەوەیە دەوڵەمەند کردنی بابەتەکانی دیزاینی شار ەیە روونکردنەوەی چەمك و ڕەهەندەکان پەیوەست بەو لقە زانستییە روونکردنەوەی سەنگ و رۆڵی بنەما کۆمەڵایەتیەکان لە دیزاینی شار هەروەها رۆشنایی خستنەسەر بایەتی دیزاینی شار لە رووی کۆمەڵایەتیەوە بایەخی تایبەتی هەیە کە پسپۆرانی تایبەت بەو بوارە سوودی لێوەردەگرن دیزاینی شار بۆتە بەشێك لە کەلتور و هزری فەلسەفەی سیستەمی شارنشینی

ئامانجەکانی توێژینەوەکە

1. ناسینی چەمکی دیزاینی شار وەك لقێکی نوێی زانستی لەکۆمەڵناسی شاردا.
2. دەرخستنی رەگ و ریشەی بنەمای کۆمەڵایەتیەکان لە دیزاینی شار دا

وشە کلیلیەکانی توێژینەوەکە بریتین لە (بنەما کۆمەڵایەتیەکان، دیزانی شار، دیمەنەکلتور، هێمای کلتوری)

Commented [MP3D5]: هەمووی بکرێتە کولتوور هەر جارە و شتێک نوسراوە ئەمەش نابێت.

سنوری توێژینەوەکە : سنوری توێژینەوەکە بابەتییە که پەیوەندی نێوان بنەمای کۆمەڵایەتی و دیزاینی شار لە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی دەخاتە ڕوو تاو توێی ئەو بنەما کۆمەڵایەتی یانە دەکاتکە ڕۆلیان لە دیزاینی شار هەیە لە رەهەندی کۆمەڵایەتییەوە ، هەروەها ڕوونکردنەوەی دیزاینی شار و بوارو تایبەتمەندیەکانیەتی .

میتۆدی توێژینەوەکە :

شیوازی توێژینەوەکە لە جۆری شیکردنەوەی ناوەڕۆکی چۆنیەتیە (شیکردنەوەی وەسفیە) (Descriptive analysis method) کە ئەم میتۆدە سەرنج دەخاتە سەر لێکدانەوە و تێگەیشتنی جۆرێکی دیاریکراوی ناوەڕۆک. بۆ نموونە، لەم توێژینەوەیەدا کە لەسەر بنەما کۆمەلایەتییەکانی شار دیزاینی و بوارو تایبەتمەندییەکانی بۆ گەیشتن بە پەیوەندی نێوان بنەمای کۆمەڵایەتی و دیزاینی شار لە ڕەهەندی کۆمەڵایەتی و ێەو ئەنجامانەی کە توێژەر پێی گەیشتووە ، ئەم جۆرە توێژینەوەیە بایەخێکی زانستی زۆری هەیە، بە دوای ڕاستییەکاندا دەگەڕێت و دەیاندۆزێتەوە.

1. بنەما کۆمەلایەتیەکانی دیز اینی شار:

لەم بەشەدا تیشک دەخەینە سەر ئەو بنەما کۆمەلایەتیانەی لە دیزانی شارەکاندا کاریگەری زۆریان هەیە و دەبێ رەچاو بکرێن لە دابەسکردنی کەرتەکاندا ، ئەوانەش بریتین لەمانەی خوارەوە:

1.1. کلتوری شار:

کلتور لە دووبەشی مادی و مەعنەوی پێك دێ کلتوری مەعنەوی بریتیە لە بەهاو نۆرم و بیروباوەری کۆمەڵگا. کلتوری مادیش رابردوویەکی مێژوویی هەیە و بەرهەمی پێشنیانە. وەك ئامرازەکانی ئیشکردن، بەرهەمی دەستی و پیشەیی و کشتوکاڵ جل و بەرگ ، مال ، چارەسەری پزیشکی خۆماڵی ، دروست کردنی خاونەبەرە و دەسکردەکانی مرۆڤ بە گشتی کەلتوری مادی ئەو شتانەن کە دروستکراون و دەبینرێن . دیراسەی کەلتوری مادی لە زۆر رووەوە سەرەنجی زانایانی ڕاکێشاوە زانستە جیاوازەکان بەپێ پسپۆری خۆیان لەم لقەی کەلتوریان کۆڵیوەتەوە و بۆتە هۆی وروژاندنی ڕەخنە و گۆرانکاری تیۆری لە زانستەکانی شوێنەوارناسی، ئەنترۆپۆلۆجی، جوگرافیا و مێژووی هونەر و بۆتە هۆی سەرهەڵدانی گەنجینەیەکی دەوڵەمەند بۆ ئەو توێژەرانەی خەریکی لێکۆلێنەوە و تێگەیشتن لە جیهانی مادی(Lunn-Rockliffe et al, 2020)، بۆیە لە زانستەکای پەیوەست بە شارو شارنشینیدا کلتور یەکێکە لەو بابەتانەی رۆلی هەیە ، بە تایبەت کلتوری مادی چونکە پەیوەندیان بە دیزانی سارەوە هەیە وەکو ئامرازەکانی هاتوچۆ و کەرەستەکانی بیناسازی.

کلتووری مەعنەویش بریتی یە لە ئایدیا و هزری ئابستراکتی کۆمەڵگا دەکرێ ئاماژە بکەین بە چەند نموونەیەك وەکو رێزدانان بۆ یاساکانی هاتوچۆ ، خۆشویستنی شێوازی جل و بەرگ و ئاخافتن و ..هتد کلتوری مەعنەوی نامادییە بازنەی کلتوری مەعنەوی ئەو شتانە دەگرێتەوەکە ڕەهەندی چۆنایەتییانە هەیە وەك بیروبروای خەڵك، بەهاکانی کۆمەڵگا، یاساکان ، رەوشت ، زمان و هتد و بە ژمارە و چەندایەتی پێوانە ناکرێ.(کاکەسور،2012)، ئەمەش کاریگەری زۆری هەیە لەسەر دیزاینی شارەکان وەک تەرخانکردنی رووبەریک بۆ پراکتیزە کردنی ئەو بیروباوەرو بۆنەو رێورەسمە ئاینی و کۆمەلایەتیانە وەکو ئەو شوینی خواپەرستی یان بۆنە کۆمەلایەتیەکان وەکو شوێنیک بۆ ئاگرکردنەوە و گۆرەپانیک بۆ راوەستانی خەڵک.

هەرچەندە توێژینەوە لەسەر کولتووری شارنشینی پێشینەیەکی کۆنی نیە ، بەڵام کلتوری شارنشینی لەگەڵ یەکەم دامەزرانی شارەکانەوە سەری هەڵداوە کولتووری شارنشینی لە رەهەندی بینایی و وزیفیەوە، دیاردەیەکی نوێیە و بەرهەمی قوناغی مۆدێرنە پێویستی بەکات و لێکۆڵێنەوەی زیاترە تا خۆی بچەسپێنێ(Barnett , 2003: 53)

ژمارەیەکی زۆری زاناکان سەرقاڵی توێژینەوەو نووسین بوون لەسەر فاکتەرە کۆمەڵایەتی و کلتورییەکانی شار و چەندین تیۆر و بۆچوونی گرنگیشیان لەسەر شرۆڤەی ژیانی شار و رۆڵی کلتور لە ژیانی هاووڵاتیان و فەزای شاردا خستۆتە روو ،دەکرێ لێرەدا ئاماژە بە هەندێک لەو زانایانەی کۆمەڵناسی بکەین کە لە بواری شارو دیزانی شار و دیمەنە کلتوری شارەکاندا تویژینەوەی زانستی قوڵیان هەیە، کە هێشتا لە کۆمەڵگای ئێمە ئەم بابەتانە بایەخی خۆیان وەرنەگرتووە، زاناکانیش وەکو رۆناڵد ئینگلهارت ، لۆیس ڤیرس، جۆرج زیمڵ ، فرانکۆ بیانجینی ، ئیمس را پاپۆرت، لۆیس مامفۆرد ، دەیڤید هارڤێی و کۆێن ئینج.

لێکۆڵێنەوەی مەیدانی لەم بوارەدا دەگەرێتەوە بۆ دەیەی 1930 لە ئەمریکا. پێشەنگی زانایانی ئەم

قۆناغەش، رۆناڵد ئینکلهارتە(1934 – 2021) کە بە نووسینی کتێبی گۆرانکاری کلتوری لە کۆمەڵگا پێشەسازییە پێشکەوتووەکاندا"دەستی دایە هەڵسەنگاندنی ئەو گۆرانکارییانەی بەسەر بەهاکان و کلتوری ئەو کۆمەڵگایاندا هاتووە،(فەنی ،38: 1388)

دافید هارڤێی((David Harvey 1935) پێیوایە شار بەرهەمی کلتورە، و فەزای شار لە ڕێی پرۆسە سروشتیەکانیەوە شێوەو شکلی تایبەتی خۆی وەرگرتووە و مرۆڤ هۆکاری دۆخی کۆمەڵایەتی ، سیاسی و کلتوری شارە ،فەزای شار هەڵگری ئایدیا ، کلتور و سروشتە و ڕەنگدانەوەی ئامانجە کۆمەڵایەتیەکان، تەکنەلۆجیا ، بەهاکان و دامەزراوە مرۆییەکانە.(هارڤێی، 45:1996) زانای کۆمەڵناسی ئەڵمانی جۆرج زیمەڵ ١٨٥٨-١٩١٨ (لە وتارێکیدا بە ناوی ژیانی هزری)

و میترۆپۆڵ،کە تایبەتە بە کلتوری شار ، باسی توخمەکانی کلتور دەکا لە ناو شارەکاندا. زیمڵ باسی کاریگەری گەورەیی و بچووکی شوێنی ژیانی مرۆڤەکان دەکا لەسەر کلتور.(ساوج و وارد،1380: 157) .

ئیمس راپاپۆرت لە لێکۆڵینەوەکانی خۆیدا، جیاوازی هەیکەلی شارەکان دەگەڕێنێتەوە بۆ جیاوازی کلتورەکان، لە ڕوانگەی راپاپۆرتەوە، شێوەی ژیان و سیستەمی چالاکییەکان، باشترین چارەسەرە بۆ ئەزموون کردنی کلتور بەڕای راپاپۆرت پلاندانانی شار بریتی یە لە ڕێکخستنی چوار فاکتەری قەزا ، هزر پێوەندی و زمان.(Rapoport, 197: 9-14)

شێوازی ژیان هەمیشە ئاماژەیە بۆ ڕەهەندەکانی وەك: بە باشتر دانان و پەسەندی کلتوریی و سەلیقە هەروەها پەیوەندی و هێمای بەپێگەی کۆمەڵایەتی یەوە ئاسانتر دەکا (بۆردیۆ، پێ وایە شێوازی ژیان چالاکی گەلێکی سیستەماتیکی یە لە حەز و سەلیقەی تاکەوە سەرچاوە دەگرێ و لەسەر شێوەی هێمایەك ناسنامە دەدەنە تاك و گروپ لەنێوان توێژ و گروپە کۆمەڵایەتی جۆرا جۆرەکاندا جیاوازی دروست دەکەن، شێوازی ژیان چۆنیەتی نمایە شکردنی ئەو سەرمایەییە لەلایەن تاکەوە.(جبار ،2019: 9-10)

لۆیس مامفۆرد لە کتێبی"کلتوری شار"کە باسی ڕۆڵی کلتور دەکا لەسەر پەرەپێدانی شار، پێیوایە شار لە مێژوودا، لوتکەی چڕکردنەوەی دەسەڵات و کلتوری کۆمەڵگا بووە .(Mumford, 1938: 3).

ئۆڵسن لە لێکۆڵینەوەی ڕۆڵی کلتور لە سەرهەڵدان و پەرەپێدانی شارەکاندا، پێیوایە هەر شارێك دەتوانێ بەتێکەلکردنی دیکۆر ڕەنگە جیاوازەکان لەگەڵ یەکتر، خۆی بکاتە شارێکی زیندوو یا شارێك مردوو. دەتوانێ ئەم جیاوازیانە بکاتە هێمایەك بۆ پێناسە و دامەزراوەکانی شار (Olsen, 1980:280)

دیمەنە کلتور: (cultural Landscape)

چەمکێکی نوێیە لەلایەن ڕێکخراوی یونسکۆوە بەکاردێ بەپێی ئەم چەمکە کلتور لە بنەرەتدا پرسێکی گشتی و سوبجەکتیڤە و تەنیا کاتێك دەبێتە نۆبجەکتیف کە مرۆڤی خاوەن کلتور، بەرهەمێك لە خۆی لەناو دیاردەکانی جیهانی بەجێ دێلێ (وەك شیعر و بیناسازی). کاتێك دیاردەیەك بە زمانی کلتوری بەرجەستە دەکەین، مەبەستمان لە خەسڵەتەکانی داهێنەری دیاردەکەیە.دیمەنە کلتور چەمکێکی ڕێژەییە و دەربڕی دیمەنێکە کە مرۆڤی داهێنەری دیاردەکە توانیویەتی مۆرکی کلتوری خۆی بەسەردا بسەپێنی(خادمی:1393)

دیمەنە کلتوری گونجاوی شار ، ئەو دیمەنە کلتورەیە کە ڕەنگدانەوەی شوناس و مێژووی شارەکە بێ لە هەیکەل قەزای شارەکەشدا ڕەنگ بداتەوە. دیمەن تەنیا وێنەیەکی جوان یا دەقێك نیە، بەڵکو بەرجەستەکەری پرۆسە کلتورییەکانی شاریشە(Rosberston,2003).

لە بنەرەتداو لە رووی زمانەوانیەوە چەمکێکی لێکدراوە لە دوو وشەی دیمەن و کلتور پێکهاتووە. مەبەست لە دیمەن ئەو شتانەن ڕۆژانە دیانبینین و مەبەستیش لە کلتور، شێوازی ژیانە پێکەوە دەکاتە دیمەنی ئەو شێوازە ژیانەی ئێمە ڕۆژانە دەیبینین . یەکەمجار ڕێکخراوی یونسکۆ ئەم چەمکەی داهێناوە. مەبەستی یۆنسکۆش هەر لە چوارچێوە ئەم پێناسەدایە .(تیلور،1993 : 83) کارل سوئێر یەکەم کەس بوو پێناسەیەکی لە دیمەنە کلتور خستەڕوو. بەپێی پێناسەکەی سونێر ، دیمەنە کلتور، دیمەنێکی سروشتیە کە لەلایەن کۆمەڵە خەلکێکەوە بەرجەستە دەبێ ، کلتور فاکتەری سەرەکییە و سروشت فاکتەری لاوەکی و دیمەنە کلتور بەرهەمی ئەم دوو فاکتەرەیە(Flower,2003:17)دیمەن ، دەرئەنجام و بەرهەمی کلتورە.(تایلور،1393: 30) دیمەنە کلتور دەبێتە هۆی ڕەنگدانەوەی بۆ چوون بەهاکان و ترسی شاراوەی ئێمە کە لە واقعدا بەرجەستە دەبن و دەبینرێن.

کەواتە دیمەنە کلتور چەمکێکی ڕێژەییە و دەربڕی دیمەنێکە کە داهێنەرەکەی توانیویەتی مۆرکی کلتوری خۆی زیاتر بەسەردا بسەپێنێ. بە سەرنجدان بە زمان و بەو پێناسەش کە خرایەروو ، کلتور دەرئەنجامی مرۆڤێکە لە ژێر کاریگەری شوێن و دیمەنیش ، شوێنێکە لە ژێر کاریگەری مرۆڤدا.

دیمەنە کلتوری گونجاوی شار ، دەبێ ڕەنگدانەوەی پێوەندی خەڵك و ئەو پێکهاتەی کۆمەڵایەتییە بێ کە لە ژێر کاریگەری مێژوو و شوناسی ئەو شوێنە دانە ئەو کاتە دیمەنە کلتور دەبێتە دیمەنێکی گونجاو کە هەڵگری ئەم تایبەتمەندییە بێ . بەهۆی پانتایی بەرفراوانەوە، دیمەنە کلتور بەسەر چەند جۆردا پۆلێن دەکرێ، مەبەستی ئێمە لەم توێژینەوەدا ئەو دیمەنە کلتورە هاوبەشەیە کە ئاماژە دەکا بەداب و نەریت ، هونەر و ئاوێتە بوونی کلتور لەگەڵ توخمە سروشتیەکاندا(Flower,2003: 18-20).

جگە لە دیمەنە کلتور کە وەکو کۆی هێماکان دێتە پیش چاو، لە وردکردنەوەی هێماکانیشدا.

لقه زانستی هێماناسی دەکرێ بە لێکۆلێنەوەی هێما و ئاماژەکان دابنێین کە گرێدراوی شارن ، هەر دەقێك و لەوانەش شار ، شوێنێکن بۆ دەرخستنی مانا شاراوەکانی کەلتوور لە چوارچێوەی هێمادا.بایەخدان بە پرسی ئەتنی کە دژ کردەوەیە کە لە بەرامبەر توانەوەی ئەتنۆسەکان لە ناو پرۆسەی بەجیهانیبوون (فکوهی:1384) وامان لێدەکا زیاتر هەڵوێسته لەسەر هێما کلتورییەکانی شار بکەین. هێمای کلتوری لێکەوتەی دەرئەنجامی خەسڵەتی کلتوری شارە، کە هەم لە هێماکانی شار و هەم لە فەزای گشتیدا رەنگ دەداتەوە.(دینی،1392: 52).

چەمکی هێماسازی کلتوری لە پێناسە گشتیەکەیدا ، بریتییە لە داهێنانی شوناس و دروستکردنی جیاوازی لە پێناو باشترکردن و بریتیە لە باشترناسینی کلتور.

کلتوری هەر نەتەوەیەك بەستراوەتەوە بە ئەزموون و وێنانەی لە ناو هزری خەڵکەکەیدان و هەر ئەوەشە کە بریار دەدا لەسەر هێماکان. (صادق فلاحت و نوحی،1393: 22) . کەواتە دەکرێ بلێین هەموو هێماکان بەستراونەوە بە کلتور. جۆرە جیاوازەکانی هێماناسی شارەکان ئاماژەیە بە رەهەندە جیاوازەکانی کلتور. رەنگدانەوەی هێما گونجاوەکانی شار لە هەیکەلی شاردا، هەم دەبێتە پەرەپێدانی بەردەوامی شار و هەم رازیبوونی دانیشتووانی شاریشی بەدواوەیە.(دینی 1393: 52)

. کە هەر شارێك چیرۆکی تایبەت بە خۆی هەیە و نابێ چیرۆکی شارەکانی تر کۆپی بکات،

هێمای شار وەك گێرانەوەی چێرۆکی شارە بۆ خەڵکی تر .

وەك چۆن لە زماننناسیدا بە دوای وشەدا دەگەڕێین، لە تەلارسازی و شارسازیشدا لە جیاتی وشە، دەبێ بگەڕێین بە دوای هێماکانی شاردا کە سەرچاوەیان دەگەڕێتەوە بۆ کلتور، مێژوو و ئایینی میللەتان. ئەم هێمایانە خەسڵەتێکی تەواو هێماییان هەیە و داتاشراون، بەڵام چونکە بناغەیان دەگەڕێتەوە بۆ رابردوو و شوناسی خەڵکەکە ، لێی تێدەگەن. تێگەیشتنی ئێمە لە شوناس لەرێی هێماکانەوە سەقامگیر دەبێ . شوناسی شاریش لەرێی هێماکانی شارەوە مسۆگەر دەبێ کە خۆ لە بیناکان و دیمەنی شاردا بەرجەستە دەکات هێما کلتوری شار ئەو پەیامە دەداتە دەرەوەی خۆی کە روانگە و هەڵوێستی شار بەرامبەر بە کلتوری خۆی چۆنە.(چندلر،1387: 316).

هێمای کلتوری گرنگترین تایبەتمەندی کلتورە لە دیمەندا کە تەواو چوارچێوەی کلتوری شارەکە دەردەخا و مۆرکی قۆرغکراوی شارە. ئەم هێما کلتورییە پانتاییەکی بەرفراوانی مادی و مەعنەوی هەیە. لە بینای شارەوە بگرە تا خواردن و جل و بەرگی خەڵکەکە و لەوێشەوە بۆ زمان و ئەدەب و دروشم و هێماکانی تر. شوناس بەپێی دیمەنی شار، لەرێی لێکۆڵینەوە لە شیکردنەوەی وردی قۆناغە مێژوویی و کلتورییەکانی شار و یادەوەری سۆبجەکتیڤ دەردەکەوێ و هەموو ئەوانەش لەرێ هێمای کلتوری شارەوە دەستەبەر دەبن. ئەوەی ئێمە ناومان ناوە شوناس دیمەنی شار، حەزی خەڵکە بۆ ژیان لە ناوشار بەلام بە بەکگراوەندێکی مێژوویە(اتشین بار،1388 : 54). دەرکەوتنی هێمای کلتوری لە شاردا تا ئاستێکی گونجاو ئەم شوناس و بەکگراوەند مێژوویە مسۆگەر دەکا.گونجانی ستاتیکای هێمای کلتوری و دیمەنی شارە..

دیمەنی شار دەرئەنجام و لێکەوتەی کلتورە . دیمەنی شار لە راستیدا کۆی هێماکانی شارەکە و چوارچێوەی مانا و بەهاکانی شار دەیاری دەکا. هێمای کلتوری شوێنە کە دەکرێ هەم لە هێماکان و هەم لە واقیعشدا بەرجەستە بێ. لە هێمای کلتوریدا، تاکە هێمایەك مەبەستە و لەلایەکی ترەوە ، دیمەنی شاریش کۆبەندی هێماکانە. بەم پێیە پیناسەی دیمەنی شار و هێمای کلتوری زۆر لێك نزیکن . دیاری کردنی هێمای کلتوری شار و هەولدان بۆ دەرخستنی ستاتیکای ئەم هێمایە لە ژینگەی شاردا ، لەگەڵ چەمکی دیمەنە شاری گونجاودا دێتەوە.ئەگەر دیزاینی ستاتیکای هێمای دیمەنە شار بە پێی ستاتیکای هێمای کلتوری دابرێژرێ، دیمەنە کلتورێکی گونجاو دێتە ئاراوە.

دیمەنی گونجاو و خاوەن شوناس ،بێ رەچاوکردنی ڕەهەندی کلتوری و پێکهێنانی گونجانی کلتوری لە بەشە جیاوازەکانی شاردا ، نایەتە دی. (دویزان ، کرێمی نژاد، 1393: 82) بایەخدان بە شوناس و گرووپە جیاوازەکانی شار و ئەتنیسیتە لە جۆگرافیای شاردا پرسێکی گرنگ و هەستیارە. ستاتیکا تێگەیشتنە لە جوانی لە رێی هەستەکانەوە و تەنیا لە بەرهەمە هونەرییەکاندا کورت ناکرێتەوە.ستاتیکا زگماك نیە و بەپێی شوێن و کات دەگۆرێ.(گات و مەکیۆر لۆیس، 1389: 153)

دەکرێ هەستی ستاتیکامان بەرامبەر بە سروشت و شاریش هەبێ. پێوەرە کلتورییەکان پێوانەی بکەین . (صادق فلاحت و نوحی، 1391: 22) هێما کلتوری نوێنەرایەتی کلتوری شارە کە لە هەیکەل و دەرەوەی شاردا خۆی دەنوێنی و رێ خۆش دەکا بۆ تێگەیشتنی خەڵك و گەشتیاران لە ستاتیکای شار. شوناس خاڵی جیاکەرەوەی کەسێك یا شتێکە لە کەس شتێکی دیکە. هەروەها سوناش بەم شێوەش پێناسە دەکرێ کە کەسێك تا چ رادەیەك دەتوانێ هەست بە جیاوازی شوێنەکەی خۆی بکا لەگەڵ شوێنەکانی تردا، شوناس تاکەکان پێکەوە دەبەستێتەوە. شوناس هەستێکی بەسترانەوە دروست دەکا. شوناس هێزێکی تۆکمەیە کە دەتوانێ بگاتە ئاستێك کە باز بدا بەسەر لاوازی ئابووری و جەستەییدا . (Sima,2013:47شوناس خاوەن ڕەهەندی کلتوری ، کۆمەڵایەتی و شاری و ....هتدە.

شوناسی کولتوری لە بەرامبەر شوناسی تاکدا پێداگری دەکا لەسەر گروپەکان یا سیستەمە کۆمەڵایەتییەکان. بەمشێوە فەزا یەکێکە لە گرنگترین پێش مەرجەکانی پەرەپێدانی شوناسی کلتوری . فەزا وەك هێمایەك شوێنی بەریەککەوتنەکانە(Friedrich, 1998)

شوناسی شار ڕەنگدانەوەی نەریت ، کلتور و حەز و هیوای دانیشتوانی شارە. ئەم پێداویستیانە، سەرکەوتن ، دۆران و داهاتووی ئەوان دەردەخا. هەستێکە کە خۆشەویستی بەرامبەر بە شاری لێ دروست دەبێ. ستایڵی ژیان پێشتر لە زانستەکانی کۆمەڵناسی ، دەروونناسی کۆمەڵایەتی و مارکێتینگدابەکار دەهات ، ستایلی ژیان چەمکێکی تاڕادەیەك نا ڕوونە و لە زانستە جیاوازەکاندا پێناسەی جیاوازی بۆ کراوە. ستایلی ژیان بەهۆی ئەو توخمانەی کاریگەری لەسەر دادەنێن، ناروونە. لە ڕەفتاری مشتەرییەکەوە لە بازاڕ چ کالایەك دەکرێ تا ڕەفتاری خەڵك لە بازار وپاس و ماڵ و ئەو شتانەی کە زۆر باون لە کۆمەڵگەدا هەموویان دەچنە خانەی ستایلی ژیانەوە(Hejis et al,2009: 347)،ستایل و شێوازی ژیان تەواوکەرێك بۆ جیاکردنەوەی گرووپ یان کۆکمەڵگایەك لە گرووپ یان کۆمەڵگەیەکی تر .

ستایڵی ژیانی شار بریتییە لەو مۆدێلەی ژیانەی خەڵك لە ناوشار پراکتیزەی دەکەن) Thore kild,2006)

شێوازی ژیان هەمیشە ئاماژەیە بۆ ڕەهەندەکانی وەك: بە باشترین دانان و پەسەندی کلتوری و سەلیقە هەروەها پەیوەندی هێمای ر پێگەی کۆمەڵایەتییەوە پێ وایە شێوازی ژیان چالاکی گەلێکی سستەماتیکییە لە حەز و سەلیقەی تاکەوە سەرچاوە دەگرێ و لەسەر شێوازی هێمایەك ناسنامە دەدەنە تاك و گروپ لە نێوان توێژ و گروپە کۆمەڵایەتی یە جۆراوجۆرەکاندا جیاوازی دروست دەکەن، شێوازی ژیانی چۆنیەتی نمایەشکردنی ئەو سەرمایەییە لەلایەن تاکەوە.(جبار، 2019: 9-10)

بەها کۆمەڵایەتییەکانی شار بریتین لە پێکهاتەی ئۆبجەکتیڤی دانیشتووانی شار کە خۆی لە بیروڕا ، خواستەکان، ئۆرم و عورفی باوی کۆمەڵگەدا دەبینێتەوە(McBreen et al ,2011)

هەر کۆمەڵگەیەك خاوەن بەها تایبەتەکانی خۆیەتی کە لە کۆمەڵگەیەکیتر جیای دەکاتەوە. بەهاکان پارێزگارێ لە شوناسی کۆمەڵگە و کلتورەکەی دەکەن ، هەر کۆمەڵگەیەك شوناسێکی تایبەتی هەیە و بەهاکان دەیبارێزن کە ئەرکی ڕێکخستنی کۆمەڵگە لە ئەستۆدەگرن.(کاکە سور، 2012: 35-36)

بە خوێنندنەوە مێژوی پەنجا ساڵی رابردوو، دەکرێ پێنج فاکتەر دیاری بکەین هەموویان دەکەنە ژێر کاریگەری گۆرانکاری ئابووری بەرفراوانترین و پەیێدانی شاردا . ئەم پاڵنەرانە دەکەونە ژێر کاریگەی جیهانی دەرەوە خۆیان گۆرانکاری لە ژمارەی و پێکهاتەی دانیشوان تەکەلۆجیاو بە جیهابیبوون و هەروەها سیاسەت و هەژمونی کلتوری ، کاریگەریان هەیە لەسەر کلتوری شار. بەرهەمی ئەم پاڵنەرانە سەرهەڵدانی مۆدێڵ و ئەزموونی کلتوری جیاوازە(Pratt,2014)

لە کلتوری شار ، مۆدێلی ڕەفتاری شار ،ئاماژەیە بەو کلتورەی کە لە شاردا جێگیرە . کە مەبەستێتی و توخمە کلتوریە ماددی و مەعنەویەکان گرنگ و کاریگەربوونیان لەسەر لایەنی هەیکەلی و ستاتیکا شار بوونیاد دەنێن. هەر کلتور شارێك لە شارێك جیادەکاتەوە کۆمەڵێك تایبەتمەندی بە شار دەبەخشێت.

2.1 دانیشتووان:

بەو پێیەی شار گرنگترین و ئالۆزترین وێنە ئاوەدان کردنەوەی مرۆڤایەتییە لە کاتێکدا دانیشتووان ئەم نیشتەجێبوونە نزیکەی 50%کۆی دانیشتوانی هەمو جیهان پێکدەهێنن، لەبەر ئەوە سەدەی بیستەم بە سەدەی (شۆرشی شارستانی)دادەنرێت هەروەکو زانراوە گەشەسەندنی دانیشتوانی شار بە ڕێکەوت نەبووە بەڵکو گەڵێ هۆکاری لەروودانی و بەژداریان کردووە لەوانە هۆکاری سروشتی و دیمۆگرافی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و ئیداری و سەربازی و هۆکاری گواستنەوە و گەیاندن لەبەر ئەوە توێژینەوەی شار یاخود نەخشەکێشان وەکو باوە پێویستی بە کۆمەڵێك تایبەتمەندی هەیە لەوانە لە بواری جوگرافیا و کۆمەڵناسی و ئابووری و ئەندازیاری و هیدیکە هەر گۆشە نیگایەك لەمانە لە رووی وردبینییەوە تایبەتە بەو پسپۆریەی کە ناومان هێنان (لێژنەی باڵای ئامادەکار، 2009: 55-56)

یەکێك لە گرنگترین کێشەکانی ئەمرۆکە ، بەرفراوانبوونی شارەکانە کە دەرئەنجامی بەرزبوونەوەی ڕێژەی دانیشتووان، کۆچ و قەرەبالغی شارە. هۆکاری ئەم پرسەش کە زیاتر کاریگەری دەکاتەسەر گەرەکە میللییەکان ، دەگەرێتەوە بۆ پلانی هەڵە یان نەبوونی پلان. ئەو وڵاتانەی دەیانەوێ بگەنە ئاستی پەرەپێدانی بەردەوام ، دەبێ زۆر بایەخ بەم پرسە بدەن (Pour Jafar,2012: 11).

ئەم گەرەکە میللیانە کە پێشتر خاکی بەپیتی کشتوکاڵ بوون، ئێستا کە خانوویان لەسەر دروست دەکرێ، دەبنە عەرزی تیجاری و ئەمەش کاریگەری زۆر خراپی هەیە لەسەر پرۆسەی پەرەپێدانی وڵاتان(Bahraini&Karimi, 2002: 22)

ئەوەی ئەمرۆ بە ئاشکرا لە شارەکاندا هەست پێدەکرێ. ئەوەیە کە شارەکان لە دوا دەیەکان کۆتایی سەدەی بیستەمدا ، کۆمەڵە گۆرانکارییەکی مەزنی ئابووری، ژینگەیی ، سیاسی و کۆمەڵایەتییان بەخۆوە بینیوە. ئەم پرس و کێشانە کاریگەریان داناوە لەسەر گۆڕینی ئاراستەکان، پلاندانانی شارەکان و ئەو ڕیفۆرمانەی کە ئەنجام دەدەرێن.(بحرینی و همکاران، 1392: 19) . پلاندانانی و ڕیفۆرمەکان بوونەهۆی بەرزبوونەوەی ئاستی خزمەتگوزاری لە شارەکان و پرسی خزمەتگوزاریش پرسی یەکسانی لە خزمەتگوزارییەکان دێنێتە گۆری کە کام گەرەکانە زیاتر خزمەت دەکرێن و کام گەڕەکانەش هەروا بێ خزمەتگوزارین.(Hewko,2001: 61)

Commented [MP3D6]: کۆمەڵگە بکرێتە کۆمەڵگا

پرسی خزمەتگوزاری دەبێتە پێوەرێکی سەرەکی بۆ دانیشتووانی شار خزمەتگوزاریش بەستراوەتەوە بە هەڵکەوتی جوگرافی شار ئاستی دەستڕاگەیشتن بە خزمەتگوزارییەکان و بارکردن لە گەرەکەکانی بەهۆی کەمی خزمەتگوزاری یا ئەو گەرەکانە کە خزمەتگوزاری باشیان پێشکەش دەکرێ(Lotfi,2009:134-140)

گرنگترین تایبەتمەندی شارەکانی ئەم سەردەمە بریتین لە چری دانیشتووان، ئاستی خزمەتگوزاری و نەبوونی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی. پێوانەی سەرمایە کۆمەڵایەتی بوار دەرخسێنێ بۆ خەسارناسی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و چۆنیەتی ئەو خەسارانە لە کۆمەڵگا مرۆییەکان بە تایبەت لە میترۆپۆل و شارە گەورەکان. هەروەها ئاسانکاری دەکا بۆ ئەندامانی کۆمەڵگا کە هەست بە گۆرانکارییە کۆمەلایەتییانە بکەن کە لە حاڵی روودانن.

کۆمەڵگا بریتی یە لە کۆبوونەوەی خەڵك لە دەوری یەکتر بە بیروبۆچوونی جیاوازەوە ، هنێدێك چاڵاکن و هێندێك نا چالاك . لێکۆڵینەوەکان دەبێ بایەخ بەم جیاوازییانە بدەن بۆ روونکردنەوەی هۆکارەکان(Caveye,2004).

وا پێدەچێ زۆربەی پلاندانەران و بەرێوەبەرانی شار، پێداگری بکەن لەسەر گرنگی پێوەندیی خەڵك لەگەڵ فەزا جیاوازەکانی شاردا، ئاستەنگی ئەمرۆکەی پلاندانەران و بەرێوەبەرانی شار چۆنیەتی مامەڵەیە لەگەڵ دوو ئاستی فەزای گشتی یا بەستێنی گشتی کە لەلایەن پسپۆڕانی زانستە کۆمەڵایەتییەکانەوە بایەخی پێ دەدرێ. ئەگەر ئاراستەی یەکەم لە دیالۆگ و گفتوگۆ و ئاراستەی دووهەمیش زیاتر بایەخ دەدا بە ئازادییەکانی تاك لە شارداکە بەشێوەی مافی (شاری خۆمە)، خۆی بەرجەستەدەکا. (علیخواه و همکاران، 1395 : 156). فەزا گشتییەکانی سەردەمی ئێمە لە جیاتی ئەوەی لەلایەن ئێمەوە بەرهەم هێنرێن، بۆمان بەرهەم دێنن و بە سەرماندا دەسەپێن . بۆیە مافی ئێمە لەسەر فەزاکان شاردا بەهۆی بەکالاییکردنەوە، کۆنترۆڵ و پێشێل دەکرێ و لە دواجاردا دەبێتەهۆی کەمبوونەوەی کاریگەریی بە گشتیبوونی فەزا گشتییەکان.(پور احمد و همکاران، 1397: 650)

لە روانگەی پسپۆرانەوە، سەقامگیری ناوماڵ تا ڕادەیەکی زۆر بەستراوەتەوە بە شوناسی کۆمەڵایەتی، شوناسی فەزای خانوونەکە و گونجانی دانیشتووان. کۆڵناسەکان شوناسی کۆمەڵایەتی تاك دەگەرێننەوە بۆ چینی کۆمەڵایەتی بەڵام چینی کۆمەڵایەتی لەڕێی خانووی کەسەکەوە دیاری دەکرێ نەك لەرێی پیشە، سامان یان ئاستی خوێندەوارییەوە. خانوو، چینی کۆمەڵایەتی و شوناسی کۆمەڵایەتی پێکەوە گرێ دراون. بەو پێیە کە هەیکەڵەی شارەکان دەرخەری شوناسیانە، بەو ئەنجامە دەگەین کە چینی کۆمەڵایەتی خەڵك و شوناسی کۆمەڵایەتیی گەڕەکەکان بەستراوەتەوە بە هەیلکەلی دەرەوەی گەرەکەکانەوە و لەژێر کاریگەری ئەم فاکتەرەدان . هەیکەلی ماڵەکانیش دەکەوێتە ژێر کاریگەری قەوارە، دیوی دەرەوەی خانووکە.(فکوه ،1383: 219(

دانیشتوان کاریگەری کلتوری لەسەر دیزاینی شار روون دەکاتەوەکە شێوازی بیرکردنەوە و ستایلی ژیان چ جورە فۆرمێکی وەربگرینەوە توخمی کلتوری زاڵە لەو شارەدا.

Commented [MP3D7]: کولتووریی

شوێنەواری وەچانانەوە لەسەر دابەشبوونی تەمەن زۆر دەردەکەوێت کاتێك بەراورد دەکەین لە نێوان دانیشتوانێك کە بەردەوامن لە وەچەنانەوە بە رێژەیەکی بەرز وە دانیشتووانێك بە بەردەوامی رێژەی وە چەنانەوەیان نزمە، لەبەر ئەوەی ئەو دانشیووانەی کەوا وەچەنانەوەی بەرزە رێژەیەك زیاتر منداڵیان هەیە لەبەرامبەر گەورەکان بەهۆی زۆربوونی لە دایك بوون. وە زیاد بوونی وە چەنانەوە لە تەوەی داهاتوو، مانای وایە باوکەکان لە نەوەی ئێستا ژمارەیان زیاترەوە رێژەی بەمەنەکان کەمە . بە پێچەوانەوە ئەو دانیشتووانەی ماوەیەکی زۆرە وەچەنانەوەی نزمە ئەوا منداڵیان کەمترە و بە بەراورد بە باوانیان کەمترن.(ساوج،1387: 4-16(

دانیشتووانی ئەو سەنتەرانیە داهاتۆتە ئاوارە، توێژەرانی بوارەکانی جۆگرافیا دیمۆگرافیا ۆکۆمەڵناسی ئابووری پلان رێژی، لە رێگەی لێکۆڵینەوەکانمان دا سەرقاڵی دارشتنی شێوازێکی نموونەبین لە شاردا کە بە تنیا شێوەیەکی باش سوود لە بنەما سروشتی و مرۆیەکان وەربگیرێت و لە هەمان کاتدا پشتیان پێ ببەسترێت. لە دیاری کردنی رووبەری شارەکان بەڵام لێکۆڵینەوەکان بێ ئاکام بووینە بەهۆی جیاوازی بنەماکانی دروست بوون و پەرەسەندنی شارەکان لەلایەك و جیاوازی رێژەی گەشەی شارنشینی لە هەریەك لەو سەنتەرانە لەلایەکی ترەوە ، بەڵام فراوان بوونی شارەکان لەسەر حیسابی زەوییەکانی دەوروبەر، تایبەتمەندیەکان هەموو شارەکان تێدا هاوبەشن(شوانی،2007: 51(

Commented [MP3D8]: چاک بکرێت لە ڕووی زمانەوانییەوە.

فاکتەری راکێشانی جوگرافی و کەش و هەوای گونجاوتر وای کردووە لەو لایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کۆچ کردنی ناوخۆی زۆر بێت وە فاکتەری ئابووری لە ناوچەیەکی کە پرۆژەی کارکردن و هەڵی کار و داهاتی بەرز و خوێندن و جێگەی نیشتەجێ بوونی گونجاوی لێ بێت پاڵنەرە بۆ کۆچ کردنی ناوەخۆێ.(جلبی ،بدون السنة: 321-328(

هەموو ئەو تێۆانە رەت دەکاتەوە کەوا هەوڵ دەدەن لێکدانەوە بۆ گۆرانی کۆمەڵایەتی بکەن لە دانیشتووان بەوەرگرتنی تەنیا یەك فاکتەر لەبەر ئەوەی وای دەبێنێت ئەوەی پەیوەندی هەیە بە وەچەنانەوە ئەو گۆرانکاریانە دەکەونە ژێر ئارەزووی دەکات بە تێروانینی (دیفز)هاوسەنگیەك نییە لە ژمارەی دانیشتووان و دەرامەتی بەردەست ئەوەی بیرۆباوەری ماڵتس بوو بەلکو هاوسەنگی ژمارەی دانیشتووان و پێویستیەکانی بونیاتی

کۆمەڵایەتی یە کەوا مەبەست لە پێویستیەکانی بونیاتی کۆمەڵایەتی ئەو دەرامەتانەن کەواپێویستە دابین بکرێت بۆ پارێزگاری کردن لە بونیاتی کۆمەڵایەتی یاخود بەمانایەکی تر بەدی هێنانی ئامانجی ئایینی و پەروەردەی و هونەری و خۆشگوزارەنی سیاسی.(جلبی،بدون السنه: 321 - 326(

گەشەکردنی دانیشتووان زۆربوونی سروشتی کە زۆربوونی ژمارەی لەدایك بوون لە چاو ژمارەی مردواندا ، زۆربوونی ناسروشتی ئەو زۆربوونی دانیشتووانە لە کۆمەڵگەیەکدا بەهۆی کۆچ کردنەوە کە کۆمەڵێك ئاسەوار بە دوای خویدا دەهێنێت کە هۆکارێکی گرنگە لە پێکهاتە و تایبەتمەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانی دانیشتووان گرنگترین ئەو شوێنانەش بریتین لە شارەکان بەتایبەت پایتەختی وڵاتان و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان کە بەلایەك کەوتن و لەیەك نزیك بوونەوە و لەیەك چوون و گونجانی کلتووری و کۆمەڵایەتی بلاوبوونەوەی جۆرەکانی رۆشنبیری بەهۆی هاتووچۆی خەڵکی لەنێوان ناوچە جیاوازەکاندا، لە ناوچە کۆچ بۆکراوەکاندا هەموو دەستەیەك لە دانیشتوانی رەسەنەکاندا پەنا هەندەکان هەوڵ دەدەن پارێزگاری لە دیالێکت و زمانی تایبەتی خۆیان بکەن.(عبدالجواد، 2020: 58-86)

کۆچ کردنی نێودەوڵەتی کاریگەری دەکاتە سەر پێك هاتەی دانیشتووان لە رووی جۆر و تەمەنی دانیشتووان.(سمیث، 1971 : 451(

Commented [MP3D9]: کاریگەریی

ئەگەر وەکو نمونەیەکی نزیک باسی شاری هەولێر بکەین بۆ روونکردنەوەی کاریگەری ژمارەی دانیشتوان لەسەر گەشەکردن و فراوانبوونی شار ، ئەوە دەبینین کە شاری هەولێر لەسەرەتایی دروست بوونیەوە تەنیا لەقەڵا پێك هاتووە دواتر بەهۆی زۆربوونی دانیشتووانەوە کۆچی گواندنیشنیان بۆ ناو قەڵا ، ناوەندی ئێداری هاتۆتە دەشتەکانی دەروبەری قەڵا لە پەنجا و شەستەکان و دواتریش بەهۆی ئەو بارە ناجێگیرە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی کوردستان بەگشتی هەیبووە گەشەسەندنی شاری هەولێر سست بووە.

لە دوای راپەرینەوە ، شاری هەولێر لەرووی چەندایەتی و چۆنایەتییەوە گەشەسەندنی بەخۆیەوە بینیوە. بە هۆی گەشەکردنی نا سروشتی دانیشتوانەوە لە هەولێر دەبینین زۆرجار گەشەکردنی شارەکە هەرەمەکی و شێوازێکی زۆر خێرای وەرگرتووە و ماوەی تا ماوە لەرووی خێرایی و سستیەوە جیاوازییان هەبووە.(جبار، 2009: 32)

دوای ئەوەی لەسەرەتایی سەدەی بیستەم دا بەهۆی زۆربوونی ژمارەی دانیشتووان سنوردار بوونی رووبەری قەڵا کە جێی ئەم زۆربوونە نەبۆوە بۆیە ئاوەدانی لەدەرەوەی قەڵا بەرە و ناوچەکانی دەوروبەری دەستی پێ کرد بەجۆرێك شاری هەولێری پێکهێنا کە ئەمرۆ بۆتە شارێکی گەورە(شوانی، 2007: 51)

لە ئێستادا دوای پرۆسەی ئازادی عێراق دانیشتوان زۆرترین کاریگەری لەسەرکەوتەکانی شاری هەولێر هەبووە، بەهۆی دۆخی سیاسی ئەو کۆچە بە لێشاوەی رۆژهەڵات ناوەڕاست و رۆژئاوای کوردستان و ناوەندو باشوری عێراق بۆ شاری هەولێر وەك ناوچەیەکی ئارام وای کردووە کەرتی نیشتەجێبوون لە هەموو کەرتەکانی دیکە فراوانترین و دیزانی شاری هەولێر گۆڕانی بەسەردا بێت.

2. دیز اینی شار

لە هەندێك حاڵەتدا زانایان سەرهەڵدانی شار دەگەڕێتەوە بۆ ژیاندنەوە و بنیاتنانەوەی پێوەندیی شارنشینی لەو شارانەی کە پێشتر داڕماون و خەسڵەتی شاریبوونی خۆیان لە دەست داوە. ئەگەر ئەم گێرانەوەی مێژوویە بکەینە پێوەر ، ئەو پرۆسەیە دەبێتە بنەما بۆ سەرهەڵدانەوەی زۆر شار لە مێژوودا. بەپێی ئەم بۆچوونە ، شارەکۆنە داڕماوەکان، بەهۆی گۆرانکاری هەڵومەجی ئابووری، کۆمەڵایەتی و سیاسی سەر لە نوێ بنیات دەنێرنەوە. پێوەندیی ئابووری بارزگانی و بەرهەمهێنانی کاڵا بەهێزە بەپێی هەڵومەرجی سروشتی و جۆری پێوەندییەکانی. گەشەی ئابووری کشتوکاڵی کاریگەرییەکی زۆری هەبووە لە بنیاتنانەوەی شارە کۆنەکان لە رابردوودی زۆر کۆندا.(ساوج ، 1387: 6)

لەمێژووی شاردا، دەوڵەت فاکتەرێکی گرنگە لە دامەزراندن و گەشەی پەیوەندی شارنشینی سەرهەڵدان شار دەگەڕێتەوە بۆ ڕەهەندی هزری و ئایینی ژیانی خەڵك، قۆناغە جیاوازەکاندا ، بنیاتنانی چەند دامەزراوەیەکی کەلتوری دامەزراندنی بنکەی سەربازی و بەرگری بۆتەهۆی سەرهەڵدانی شار لە کۆندا.

پێویستی بازرگانەکان بە ئاڵووگۆری ئابووری لە بازار فاکتەرێکی گرنگ بوو لەسەرهەڵدانی شاردا، زێدە بەرهەم بەهۆکاری سەرەکی پەرەسەندنی ئابووری و کۆمەڵایەتی دادەنرێت، ئەم فاکتەرانەش بووە هۆی سەرهەڵدانی:-

شارە هاوچەرخەکان دەبنە شارەکانی داهاتوو و هێنانە ئارای وێنا و ژیانێکی باشتر و بیرەوەری هاوبەش خاڵێکی پێویستە بۆ داهاتوو. بۆ گەیشتن بە ئامانجی کۆمەڵایەتی ، وەزیفی و شارە هاوچەرخەکان، دیزاینی سەنتەری شار وەك گرنگترین رەگەزی پێکهاتەی شارو دیزاینی قەزای شاری گونجاو ئاست بەرز بۆ بەشداری و کۆبوونەوەی زیاتر خەڵك زۆر گرنگە ئەمرۆکە سەنتەری شارەکان جگە لە رۆڵی سەرەکی خۆیان کە ناوەندی زۆربەی چاڵاکییەکانی ناو شارن و هێمای سەرەکی پێوەندیی کۆمەڵایەتی خەڵك و بیرەوەری هاوبەشی خەڵکن ، پێوەندییەکی راستەوخۆی هەیە لەگەڵ کاتی بەتاڵ ، دەرچوونی خەلك لە ماڵ ، قەزای کراوەی گشتی پێوەرە شاری و مرۆییەکان (اصغر نظريات،1394 :13)

سەنتەری شار فاکتەرێکە کە شوناس دەدا بە شار و شوێنی چڕبوونەوەی چالاکییەکانە و توانایەکی شاراوەی هەیە بۆ وە دیهێنانی ئامانجی ئابووری کۆمەڵایەتی و کلتوری شار(فکوەی. 1383: 398)

پرەنسیپەکانی دیزاینی سەنتەری شاری هاوچەرخ، ڕێکخستنێکی گونجاو ، هێنانە ئارای شوناسێکی تایبەت بەشار ، پەرگرتنی ئابووری و کلتوری ، دلنیابوون لە رواڵەت و ناوەرۆك ، هاتوچۆی ئاسان دابینکردنی ئاسایشی جەستەیی و دەروونی ، جۆراوجۆر و سەرەنج راکێشی.

1.2 مێژووی دیز انی شار:

مێژووی دیزاینی شار بۆ سێ قوناغ دابەش دەبێ . کە قۆناغی یەکەم لە دوای شۆرشی پیشەسازی لە ئەوروپا قۆناغی دووەم: کۆتای پەنجاکانی سەدەی رابردوو، هەروەها قۆناغی سێیەم و لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوو کە دووپاتی گرنگی کەلەپور بۆ هەموو شارستانیەتیك ، پارێزگاری کردن لە تایبەتمەندی پێشی هەموو وڵاتێك ، هەروەها کاریگەری تاك دەرکردەوە.(الحکاوی ،٢٠١٧)

دیزاینی شارستانی فیرعەونی (یان من) (٣٥٠٠پ.ز) بەمانای شورای سپی دێت بە زمانی هێرۆگلیفی کەوا ئاماژەیە بۆ گرنگی بوونی ئەو بازنەیە وە گرنگی ئەو ڕەنگە سپییە وەکو هێمای گەورەیی و رۆخانیەتی کۆمەڵگای شارەکە، لە بەرامبەردا دەبینێت کەوا شار ئیمراتۆری لە پەکین(١٥٠٠پ.ز) ڕەنگی سوری هەڵبژاردووە وەك هێمایەك بۆ دەرگاکانی شار ئیمپراتۆریەکە وە بەرەنگی گەورەیی و پێگە و بەرزی داناوە وە لە فەلسەفە کۆنەکان ئەرستۆ قەبارەی نموونەیی شاری خستۆتەڕوو وە ئەفلاتون بیرۆکەی شاری چاکی داناوە لە کتێبی"کۆمار" و ئەفلاتۆن وایدەبینێت کەوا ئامانجی دەوڵەت دڵخۆشکردنی سەرجەم خەڵکەکەیەتی بەپێی پێویست ئەمەش بەدادپەروەی دەکرێت کە ئەمە بابەتی سەرەکی گفتۆگۆی کۆماریەوە وە پێکهێنانی بیناسازی یەکێکە لەو ئامرازانەی بەشدارە لە بەدیهێنانی دادپەروەری. وە لە هزری عەرەبی شاری فارابی چاکەکار(٩٥٠ز)بە یەکێك لە گرنگترین شێوەکانی گرنگیپدانی فەلسەفی دادەنرێت لە کارێگەری ئالوزگۆری نێوان دانیشتوان و بیناسازی هەروەها دیدگای ئیبن سینا سەبارەت بە"گرێبەستی شارومال."(مکرم:2008)

2. 3. گرنگی دیز اینی شار:

پەرەسەندنی بەردەوامی شارەکان بێ سەرەنجدانە بنەماکانی دایزاینی شار ، پەرەسەندێکی بێ ناوەرۆك و بەتاڵە. بەدیزاین و ڕواڵەتی گشتی شار لە پرۆسەی پەرەسەندی شاردا، پرسێکی زۆر گرنگە ئەمە ئەرکی ئەندازیاران و دیزاینەرەکانی شارەکە پارێزگاری بکەن لە خاڵە پۆژەتیفەکانی شار، شاردەبێ بۆ هەموو دانیشتووانی شار، ژینگەیەکی یەکسانی خوازبێ و هەمووان وەك یەك لە ئیمتیارەکان کەڵك وەربگرن . دیزاینی شارەکان لەسەردەمی هاوچەرخدا، بەردەوام خەریکی دەوڵەمەندترکردنی ئەم پرۆسەیەن.(صفر :2015)

لە ڕاستیدا پرۆسەی هاوکاری فرە لایەن بۆ دارشتنی پلانی شارەکان، دەرئەنجامی هزری کۆمەڵە بەرپرسیارەتی و پسپۆرییەکی جیاوازەکە لە پرسێکی هاوبەشدا بەشدارن. لە بنەرەتدا لە دیزاینی شار یا بەشێك لە شاردا ، دەبێ چەندین پسپۆری جیاواز بەشداربن لە پلانی ترافیك و ئەندازیارییەوە بگرە تا دیزاینی رواڵەتی شار. لە هەموو ئەو بوارانەدا، دیزاینی شار لە زۆر پرۆژەی نۆژەنکردنەوەدا ، خاڵێکی گرنگە کە دەبێ هەموو ئەو بوارانە دا، پێوەرەکان ڕەچاو بکا لە دیزاینی هەیکەل و فەزای شاردا.(عوف:2000)

دیزایینی شار گرنگی دەدات بە پەیوەندی خەڵك لەگەڵ بۆشایی، کە پەیوەندی یەکە سوودەکەی لەوەدایە کارلێکردنی خەڵك لەگەڵ ژینگەکەی پرۆسەیەکی دوو جەمسەرە ، بەجۆرێك کە خەڵك کاریگەری دەکەنە سەر ژینگەکەی و دەیگۆڕن، بیرۆکەی یەکەم پێویستە بەهەند وەربگیری کە ڕێبازی بیرۆکەی یەکەم پێویستە بە هەند وەربگیری کە رێبازی فەلسەفی بیناسازی و ژینگەییە.

2.٤ تایبەتمەندییەکانی دیز اینی شار

لێرەدا دەکرێ بە چەند خاڵێک ئاماژە بە خەسڵەت و تایبەتمەندیەکانی دیزاینی شار بکەین:

أ-لە شاردا ،دیزاینی شار پرۆسەیە کە پێویستی بە بەشداری لایەنی دیکە هەیە و بریتییە لە هەوڵی بە کۆمەڵی گروپە هاوبەرژەوەند و کاریگەرەکەکان لەگەڵ پسپۆرەکانی ،ژمارەی ئەو گروپانە زۆرە بەرژەوەندییەکانیان جیاواز و جار جاریش دژ بە یەکە و لە کۆتاییدا ئاستی کۆنترۆڵی رێژەییە.

ب- شار خاوەنی فەزایەکی گشتیە وسنوری چالاکی دیزاینی شار ، فەزای گشتی شارە بەڵام جار جارە فەزای تایبەتیش چ بەشێوەی تاك و چ کۆمەڵ دەچێتە ناو سنوری چالاکیەکانەوە.

ج-ماوەی چالاکی دیزاینی شار درێژخایەنە و دەرهاوێشتەکەشی زۆرجار نیوە چڵە رێژەی و سنوردارە.

د-دیزاینی شار بوار دەرەخسێنێ بۆ سەرهەڵدانی گۆرانکاری چۆنایەتی لە ژینگەی ناوشاردا، دیزاینی شار ڕەنگە هیچ کات دەست نەبات بۆ دارشتنی نەخشەی بینایەك یان کۆمەڵە بینایەك ، بەڵکو پسپۆرن لە بیناسازی(Dittas,1980)

هـ-لە ڕووی پێوەرەوە ، دیزاینی شار ، لە ڕووبەری فراوان و ئاستی جیاواز دا جێبەجێدەکرێت، بەڵام میکانیزمی دیزاین شێوازی جێبەجێکرنەکەی ، ماوەی پلانەکان بەپێی رووبەرەکانی جیاوازە ، پێوەرە باوەکانی دیزاینی شار بریتین لە رووبەری پرۆژە ، گەڕەك بە شێك لە شار ، کۆی شار ناوچەیەکی شار و کۆریدۆرەکان.

و-لە بارەی ناوەڕۆکەوە خەسڵەتە سەرەکیەکان دیزاینی شار بریتین لە ، شوێن و چڕی، پیادەکردن و پێوەری مرۆیی، کەڵتوری مرۆڤ ، ئاوەدانکردنەوەی ، ژینگەی دەستکردنی مرۆڤ و ژینگەی سروشتی.

ز-دیزاینی شار ئەزموونێکی بە کۆمەڵی مرۆڤە ، نابێ بە روانگەی بارزگانی و ئابوورییەوە سەیر بکرێ و یاساکانی ئابووری بازاری بەسەردا بسەپێنین(صفر،٢٠١٥).

٥- ئامانجی دیز اینی شار

ئامانجەکانی دیزاینی شار لە چەند خاڵێکدا دەخەینەڕوو-:

أ-دارشتنی پرۆژە و پێکهاتەی شار:

ب-پلان-:

مۆدێلی داڕشتنی نەخشەی شەقامەکان، هەڵکەوتەی بیناکان لە گەرەکێکی تازە بیناتنراو ، لەسەر دوو ئاستی بچووك و گەورە.

ج-ئاسۆ-:

هەڵکەوتەی پارچە زەوییەکان، بەرزایی و نزمایی ، رەنگ ، رەنگەکان و توخمەکان و چۆنیەتی لێکدانی ئەم توخمانە پێکەوە کە فەزای کراوە لە خۆدەگرێ.

د-چڕی و لێکدان-:

ئاستی پەرەپێدان لە پارچە زەوییەکی دیاری کراو و

هـ-رووبەرو بەزرایی-:

و-رووبەرو پەڵە-:

دەرخستنی سێ رەهەندی ئاستی پەرەپێدان لە پارچە زەوییەکی دیاری کراو.

ز-جو انکاری و وودەکاری-:

ت- هەیکەل و کەرەستەکان-: (Ewing, conncil,2010)

بە گشتی ئامانج لە دیزاینی شار لە بنەرەتدا دروست کردنی پەیوەندی یە لە نێوان خەڵك و شوێن ، لە نێوان جوڵە و هەیکەلی شار هەروەها و لە نێوان سروشت و پێکهاتەی دەست کردنی مرۆڤ لە ناو شار دا، بۆ ئەم مەبەستە دیزاینی شار بەلێك گرێدانی بنیاتنانی شوێنەکان، رێکخستنی ژینگە، یەکسانی کۆمەلایەتی و توانای ئابووری هەوڵێ خۆی دەخاتە گر بۆ بنیاتنانی کۆمەڵە شوێنێك بە شوناس و جیاوازیەکی زۆرە وە دیزاینی شار لە رێگەی ئەم گرێنەوە ، ئاسۆیەك دەخاتە بەرچاو بۆ ناوچەیەکی تایبەت و لە دواجار دا کەلك وەردەگرێ لە سەرچاوەوە توانای پێویست بۆ بەردەوامی دان بەو ئاسۆیە.

ئامانجی دیزاینی شار بریتی یە لە ئاراستەکردنی شوێنە گشتیەکان و پسپۆریەکەشی تایبەتە بە فەزا و ژینگەی شار، دەیەوێت بە ڕەچاوکردنی تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی ، نەتەوەیی مێژووی دانیشتووان و هەڵومەرجی رواڵەت و هەیکەلی شار، فەزای شار بخاتە خزمەت خەڵکەوە و جگەلە دابین کردنی لایەنی خۆشگوزەرانی، بۆشایی دەرونی و سوزداری دانیشتووانی شاریش پڕ بکاتەوە ، دیزاینی ژینگەیەکی مرۆڤانەیە بۆ دانیشتوانی شار ، دیزانی مرۆڤانەش کاتێك دێتەدی کە بوار بدات بە بەژداری خەلك ، بەرپرسان و پسپۆران لە پرۆسەی بریاردان ، بە داخەوە لە دیزانی شار دا بەگشتی بایەخ نەدراوە بەویستی خەڵك و خەڵك تەنیا لە دوورەوە سەیری پرۆژەکانیان کردووە و دیزاینەر و پلاندانەران لە جیاتی ئەوان بریار دەدەن (بعرینی ،1389 اقایی و دیگران 30: 139)

ئامانجی سەرەکی دیزاینی شار ، هاندانی کۆمەڵە ئامانجێکی ترە کە بۆ کۆمەڵگا پێویست ترن، یا بۆ نەهێشێنی ئەو ئاستەنگە هزرییانەن کە گیرۆدەی شارە هاوچەرخەکانە ئەم ئامانجانە بریتین لە: پەرەپێدانی شار، پەرەپێدانی ئابووری ، بایەخدان بە ژینگە ئەم دیزاینە بایەخ دەدا بەناوەڕۆك نەك بەرواڵەتی شار، دیزاینی شار بەرزکردنەوەی ئاستی شارە لە رووی چۆنایەتییەوە واتا پەرەپێدانی ئابوری و کۆمەڵایەتی شار نەك چەندایەتی ، ئەوەی کە ئاشکرایە چۆنایەتی ژیان بەستراوەتەوە بە ڕۆڵی ژینگەی دەستکردنی مرۆڤ، تا فۆرم و روڵەت پرۆژەکانی دیزاینی شار دەبێ لە سێ پرۆسەی پێکبێن ، پرۆسەی یەکەم پەرەپێدانی کۆمەڵایەتی پرۆسەی دووەم پەڕەپێدانی ئابووریی یە و بەرزرکردنەوەی ئاستی چۆنایەتی ژینگەی دەست کردی مرۆڤە لە شارەکاندا ، دروست کردنی شوناسی کەڵتوری ،چالاکی ، ڕووداوەکان، پلان دانان و خزمەتگوزاری لە

دیوی دەرەوەی شاردا ، دیزانینی دشار پارێزگاری دەکا لە ژینگەی شار و بەرزکردنەوەی ئاستی لە رووی چۆنایەتیەوە یا خۆ دەسەپێنی بە یاساو پاساوی ئابووری و سیاسیەکانەوە(Madanipour,2004).

٦-بوارەکانی دیز اینی شار

أ-سەوز ایی لە دیز اینی شاردا

سەوزایی لە ناو فەزایی شاردا خاڵێکی زۆر گرنگە کە بەرپرسانی شار بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی دانیشتوانی شار دەکەن ، کۆڵەگەیەکی گرنگی بنەمای کۆمەڵایەتی دیزاینی فەزای سەوز لە ناو شاردا ، ئەوەیە کە بەشێوەی دادەپەوەرانە بۆ هەموو گەرەکەکانی شار بێ سەوزایی بریتی یە لە پارك ، دارستان، فریز ، دار و هەروەهاوە باخچە و داری ناو ماڵان .

دیزاینی فەزای سەوزیشار لە درێژخایەندا کاریگەی پۆزەتیفی دەبێ لەسەر ئابووری شار ، بۆ نموونە دەبێتە مارکەیەکی گرنگ بۆ شاریان نزمی زەوی بەرز دەکاتە وە لەو شوێنانەی نزیکن لە فەزای سەوز فەزای سەوز ی شار دەبێتە مارکەیەکی گرنگی بازرگانی بۆ ناوشار دەبێتەهۆی راکێشانی کۆمپانیاکان، کرێکاران و گەشتیار ، توێژینەوەك لەکەندا کاریگەری ئابووری سەوزایی لەسەرشار پشت راست دەکاتەوە کە پارك دەستە شوێنێکی گرنگ بۆ راکێشانی گەشتیار.(janson,2014)

دەکرێت ئاماژە بکەین بە دەریاچەو شینایی شاری گاردا لەئیتالیا ساڵانە 100 ملیون یۆرۆ داهاتی هەیە بۆ شارەکە(توتارۆ دێ سالۆ ،2010) سەوزایی لە ناوشاردا کاریگەری لەسەر تەندروستیش هەیە تەمەن درێژ دەکاتەوە، ئاسوودەیی و روحی و جەستەیی ، توانای فێربوون و گەشەی منداڵ زیاتر دەکات کە ئەمانە هەموویان کاریگەریان هەیە لەسەر پەرەپێدانی بەردەوامی کۆمەلایەتی و ئابووری ، سەوزایی لە ناوشار وا دەکات منداڵ حەز لە شوێنەکە بکات لە رووی جەستەیی و روحییەوە زیاتر گەشە بکات لە شارەکان دەکرێ لەرێ سەوزایی وە پێش لە قەلەوی منداڵ بگرین(Liu,etal,2007)

ب-گەشتیاری

گەشتیاری بریتییە لە گەڕان و سەردانی خەڵك لە شوێنی خۆیانەوە بۆ شوێنێکی تر بە مەبەستی پێشوودان و رابواردن کە ماوەی گەشتەکە بەپێی پێناسەکان جیاوازە. هەندێك دەڵێن نزیکەی ساڵێکە.

پێناسەیەکی تر ئاماژە بەوە دەکات کە گەشتیاری بریتی یە لە کۆمەڵێك چالاکی تایبەت بە گەشتیار ، یا کۆی ئەو چالاکیانەی گەشتیار لە ماوەی گەشتەکەیدا بۆ شوێنی مەبەست ئەنجامیان دەدا. کەواتە تایبەمەندی سەرەکی گەشتیاری یەکەمجار دوور کەوتنەوەیە لەشوێنی خۆت بۆ شوێنێکی دوورتر و لە دواجار دا مانەوەیەکی کورتخایەنە کە رەنگە لە شەوێکیش کەمتر بێ(Estelajietal,2012:20)

شار لە رووی کۆمەڵایەتی ، کەلتوری ، ستاتیکا و هەیکەلەوە دەبێتەسەرچاوەیەکی گرنگی گەشتیاری ، شارێکی سەرەنج راکێش گەشتیاری زۆر رادەکێشی و دەکرێت لەم سەرەنج راکێشیەش بکاتەوە بناغەیەکی بەهێزی ئابووری گەشتیاری ، گەشتیاری شار رۆڵی گرنگی هەیە لەبەردەوامی کۆمەڵایەتی شاردا ، ئامانجی گەشتیاری شار بەرزکردنەوەی ئاستی خۆش گوزەرانی شاردا لەرێ پەرەپێدانی ئابووری و ئابووری و کۆمەلایەتیش بەش بە حاڵی خۆیان دەبنەهۆی بەهێز کردنی لایەنەکانی دیکە بەردەوامی لەشاردا)

ج-ئابووری:

ئابووری شار بەگشتی خوێندنەوەی ئابوری شارە بە پێوەرەکانی ئابووری خەرکی شارە بە پێوەرەکانی ئابووری خەرێکی شیکردنەوە پەرسەکانی شارە ئابووری شار وەك لقێکی ئابووری دیراسەکی پێکهاتەی فەزای شار و شوێنی ژیانی خێزان و کۆمپانیاکانە، ئابووری شار لقێکی زانستی ئابووری یە کە ئابووری زانەکان و پسپۆرانی جوگرافیا ئابووری هەوڵ دەدەن بۆ چارەسەری کێشەکانی شار پەیوەندێکی زانستی ئابووری . لەو پرسانەی ئابووری شار بایەخیان پێ دەدا ، دەکرێ ئاماژە بکەین بەو پرسە گرنگەی کە چۆن و بۆچی کالا و خزمەتگوزاری لەشاردا بەرهەم و دابەش دەکرێ.

د.-جوگر افیا:

جوگرافیا زانستی دراسەی شوێنە و جوگرافیای شاریش بەو دوایانە بۆتە لقێکی ئەو زانستە، زانایانی جوگرافیا شار رۆڵێکی گرنگ دەگێرن لە دیمەنی شار ، دیزاینی شار و پلاندانانی شاردا(Gnoth,2005:738-748).

بە کورتی بوارەکانی دیزاینی شار شێوازی دیزانینی شار دیاریدەکات لە رووی چەندایەتی و چۆنایەتی یەوە.

7- ئەنجام و راسپاردەو پێشنیارەکان

1-7 ئەنجامەکانی توێژینەوەکە:

أ-بنەما کۆمەڵایەتیەکانی وەکو کلتورو دانیشتوان و پەیوەندیەکان بە بنچینەی دیزاینی هەر شارێک دادەنرێن و رەچاونەکردنیان کاریگەری نەرێنی دەبێ لەسەر رەفتاری شارنشینان ,

ب-دیمەنە کلتوروهێمای کلتوری هەر کۆمەڵگایەک دەبنە ناسنامەی شارەکان و بێ زەقکردنەوەی ئەمانە لە دیزاینی هەر شارێکدا ،ونبونی ناسنامەی نەتەوەیی ئەو کۆمەڵگایەیە.

ج- سەوزایی لە ناو فەزایی شاردا خالێکی زۆر گرنگە ئامانجی بەرزکردنەوەی ئاستی ژیانی دانیشتوانە لە شاردا.

د- شار گرنگترین شوێنی نیشتەجێبوونی مرۆڤە، بەرزبوونەوەی رێژەی شارنشینیش گرنگترین لایەنی گۆرانکارین لە ئاستی جیهاندا ، یەکێك لە گرنگترین کێشەکانی ئەمرۆکە ، بەرفراوانبوونی شارەکانە کە دەرئەنجامی بەرزبوونەوەی رێژەی دانیشتووانە .

2-7 راسپاردەو پێشنیارەکان:

أ-لە زانکۆو پەیمانگاکانی کوردستاندا گرنگی بە بابەتی دیزاینی شارو بنەما کۆمەلایەتیەکان بدرێت, بە تایبەت لەم قۆناغەدا هەرێمی کوردستان بە گەشەی شارنشینیدا تێدەپەرێت.

ب- زۆربوونی ژمارەی دانیشتوان لەبەرچاو بگیرێیت و بەرنامەی زانستی بۆ دابنرێت.

ج- لە دیزاینی شارەکاندا رەچاوی ئەو خزمەتگوزاریانە بکرێت کە لە ئایندەدا دەبنە یەکێک لە پێداویستیە سەرەکیەکانی شارنشینان.

سەرچاوەکان:

سەرچاوەکی کوردی:

1) جبار ،شەهلا ولی ،2009، ئاکامە کۆمەڵایەتیەکانی گرفتی نیشتەجێبوون لەشاری هەولێر توێژینەوەیەکە کۆمەڵایەتی مەیدانیە لە شاری هەولێر ،نامەی ماستەر بەشی کۆمەڵناسی کۆلێژی ئاداب ، زانکۆ سەلاحەدین هەولێر.

2) جبار،شەهلا وەلی،2019 شێوازی ژیان لە شارەنوێکانی نیشتەجێبوون توێژینەوەیەکی مەیدانیە لە گەرەکی نوێکانی شاری هەولێر بەشی کۆمەڵناسی ، تێزی دکتۆرا، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەلاحەددین ، هەولێر.

3) شوانی،هیوا ئەمین جەلال،2007، شیکردنەوەیەکی جوگرافی بۆ گەشەی شارنشینی لە پارێزگای هەولێر، نامەی ماستەر، بەشی جوگرافیا، کۆلێژی ئاداب زانکۆ سەلاحەدین هەولێر

4) عبدالجواد،ئەحمەد رەئفەت،2020: بنەماکانی کۆمەڵناسی ، وەرگێرانی توانا فەریدون حسین ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی مێخەك.

5) ئیسکلۆپیدیای هەولێر،2009، جوگرافیا، لێژنەی بالای ئامادەکار ،چاپخانە گرین گالۆری ، لوبنان ،چاپی یەکەم .

سەرچاوەکی عەرەبی:

6) سمث اتلين،1971: ترجمة د. محمد السيف الدين غلاب ، فؤاد اسكندر، نشر مؤسسة فرانكلين الطباعة والنشر القاهرة- نيورك.

7) الجلبي .على عبدالرزاق ،بدون سنة،علم الاجتماع ، دار النهضة العربية.

8) صفراء ، وزين العابدين على ، ٢٠١٥: تخطيط المدن (أسس والمفاهيم. وتطبيقات) جامعة كركوك، مكتبة دجلة .

9) عوف، دكتور مهندس احمد صلاح الدين، ٢٠٠٢ :لمقدمة في التصميح العمراني، استاذ التصميم العمراني، قسم الهندسة للعمارية ، كلية الهندسة بجامعة القاهرة مطبعة الزهراء

10) مكرم محمد قدري احمد عباس ، ٢٠٠٨:الأمان الحضري التصميح العمراني من وجهة نظر المرأة ، حالة دراسية مدينة نابلس، جامعة النجاح الوطنية كلية الدراسات العليا. رسالة ماجستير، في الهندسة المعمارية نابلس ، فلسطين

11) المشهد العمد و مجيد يحيى ، ٢٠١١: معاير التصميم الحضري ومؤثراته في تحقيق الأمن في المناطق العمرانية الجديدة دراسة حالة ، أطروحة الدكتوراه ، جامعة حلوان ، كلية الهندسة بالمطرية سم الهندسة المعمارية ،

12) الحكاوي،وجدة شكر ،2017: جامعة التكنلوجية قسم هندسة العمارة ، مرحلة الرابعة، القاهرة، مصر

13) دكتور مهندس احمد صلاح الدين عوف ٢٠٠٢: المقدمة في التصميح العمراني، استاذ التصميم العمراني، قسم الهندسة للعمارية ، كلية الهندسة بجامعة القاهرة مطبعة الزهراء

سەرچاوەکی فارسی:

14) آتشینبار، محمد، 1388، تداوم هویت در منظر شهری. باغ نظر، 6(12)، 56-45

15) بحرینی، سید حسین، ایزدی، محمدسعید و مهرانوش مفیدی، 0933 ،رویکردها و سیاستهای نوسازی شهری)از بازسازی تا بازآفرینی شهری پایدار(، فصلنامة مطالعات شهری، سال سوم، شمارة 01 ،صص 01-33.

16) پور احمد، احمد، وفایی، ابوذر(1393) مقایسه تطبیقی ساختار شهر اسلامی با شهر غربی(با تاکید بر نظریه شهر ماکس وبر)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره 18

17) پوراحمد، احمد، زیاری، کرامت الله و حسین حاتمی نژاد (1397) تحلیلی بر ماهیت فضای عمومی در پروژه های بزرگ مقیاس گردشگری شهری براساس نظریة تولید اجتماعی فضا (مطالعة موردی: شهر تهران) «، گردشگری شهری، دورة پنجم، شماره 2، 135-159

18) چندلر، دانیل، 1387، مبانی نشانه شناسی، (مهدی پارسا)، زیر نظر فرزان سجودی. تهران: سوره مهر،361

19) دینی، کیت، 1391، یادسازی شهری، نظریه ها و موارد، (محمدرضا رستمی). تهران: سازمان زیباسازی شهرداری تهران.

20) ساوج، مایک و وارد، آلن؛ جامعه‌شناسی شهری، ابوالقاسم پوررضا، تهران، سمت، 1387، چاپ ششم، ص6-4.

21) شیعه، اسماعی ، (1392) مقدمه ای بر مبانی برنامه ریزی شهری«، چاپ سی و سوم، تهران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.

22) صادق فلاحت، محمد، نوحی، سمیرا ، ماهیت نشانه ها و نقش آن در ارتقای حس مکان فضای معماری.هنرهای زیبا ،شهرسازی و معماری، 1(17)، 14-5

23) علیخواه، فردین و معصومه شادمنفعت (1395) عشاق و شهر (مطالعهای در باب جوانان و فضاهای عمومی در شهر رشت»)، فصلنامة تحقیقات فرهنگی، دوره نهم، شمارة 1 ، 176-149.

24) فکوهی، ناصر ، 1383، انسان شناسی فرهنگ. تهران: نشر نی .گات، بریس. مک آیور لویس، مک ، 1384، دانش نامه زیبایی شناسی، ترجمه منوچهر صانعی درهبیدی، امیرعلی نجومیان، شیده احمدزاده، بابک محقق، مسعود قاسمیان، فرهاد ساسانی. تهران: فرهنگستان هنر،219.

25) فکوهی، ناصر؛ انسان‌شناسی شهری، تهران، نی، 1383، ص219.

26) فنی، زهره. 1388 .بررسی ابعادی از تحولات جغرافیای فرهنگی شهر (مطالعه موردی: مناطق 1 و 12 شهر تهران)، پژوهشهای جغرافیایی، شماره 68 ،تابستان 1388 ،صفحات 37-

27) گات، بریس. مک آیور لویس، مک، 1384، دانش نامه زیبایی شناسی، ترجمه منوچهر صانعی درهبیدی، امیرعلی نجومیان، شیده احمدزاده، بابک محقق، مسعود قاسمیان، فرهاد ساسانی. تهران: فرهنگستان هنر،55.

سەرچاوەکی ئینکلیزییەکان:

28) Bahraini, Seyyed Hossein, Karimi, Keyvan, 2002 Environmental Program for Land Development, Tehran University Press, TehranPahizkar, Akbar, Ghaffari Gilandeh, Atta, Urban Waste Survey of Najaf Abad City, 2006

29) Barnett, C. 2003. Culture and democracy: media. Space and Representation, Edinburgh University Prees

30) Carmona Matthew (2010), Steve Tiesdell, Tim Heath, Taner Oc Public places - urban spaces Elsevier Ltd, Oxford (2010)

31) Cavaye, Jim. (2004) Social Capital: a Commentary on Issues, Understanding and Measurement,

32) community Development, Australia/ www.obspascal.com/ reports/2004/cavaye.html

33) Estelaji Alireza, Sadeghian Hadi, Beyhaghi Zahra (2012) The Role of Urban tourism to achieve Urban sustainable development, International Journal Of Geology, Issue 1, Volume 6.

34) Ewing, R "Growing Cooler - the Evidence on Urban Development and Climate Change" Archived 2010-12-24 at the Wayback Machine. Retrieved on: 2009-03-16.

35) Ewing, R "Growing Cooler - the Evidence on Urban Development and Climate Change" Archived 2010-12-24 at the Wayback Machine. Retrieved on: 2009-03-16.

36) Flower, P.J. (2003) World Hertaige cultural Landscapes, Paris: Unesco world Heritage center,p18-20

37) Friedrich, S. (1998)."Spatial Aspects of Cultural Identity and Social Segregation", TAN2 Conference Report "Cultural Identity and Spatial Segregation; 5-8 Nov 1998.

38) Heijs W., Carton M., Smeets J. & Van Gemert A. (2009), "The Labyrinth of Life-Styles", Journal of Housing and the Built Environment, 24, pp. 347-356. DOI : 10.1007/s10901-009-9147-z

39) Jansson Märit (2014)Green space in compact cities: the benefits and values of urban ecosystem services in planning, Nordic Journal of Architectural Research 2, 139-160

40) Liu, G.C., Wilson J.S., Qi, R. and Ying, J., 2007. Green neighborhoods, food retail and childhood overweight: Differences by population density. Health Promotion, 21(4), pp. 317–325

41) Madanipour, Ali(2006) Roles and Challenges of Urban Design, · Journal of Urban Design 11(2):173-193: DOI:10.1080/13574800600644035

42) McBreen J. Gennaro Di Tosto, Frank Dignum, Gert Jan Hofstede (2011)Linking Norms and Culture, Content uploaded by Frank Dignum.

43) Momford, L. 1938. The culture of the city (harmonds worth: penguin) - McPherson, E.G., Nowak, D.J., Rowntree, R.A., 1994. Chicago's Urban Forest Ecosystem: Results of the Chicago Urban Forest Climate Project. General Technical Report NE-186, US Department of Agriculture, Forest Service.

44) Olsen D.G. 1986. The city as work of art (London: Edward Arno,p280

Commented [MP3D10]: ئەوانەی کە کتابن لە لیستی سەرچاوەکان نابێت ژمارەی لاپەرە بنوسرێت.

45) Pratt, Andy C (2014) Cities: The cultural dimension, this review has been commissioned as part of the UK Government's Foresight Future of Cities Project. The views expressed do not represent policy of any government or organization.
46) Rapoport, A. 1977. Human Aspectsof Urban Form. Pergamon press,p9-14
47) Robertson, I & Richards, P. (2003). Studying Cultural Landscapes. London: Arnold,p48

ملخص

يعتبر موضوع الآسس الآجتماعية و دورها في تصميم المدن من الموضوعات المهمة ، والتي يهتم بها العلوم الهندسية و الآجتماعية ، لعلاقته القوية بحياة سكان المدن و الحضريين و تحدد سلوكهم الى حد ما، ان هذا البحث المعنون (الآسس الآجتماعية لتصميم المدن ، خصائصها و مجالاتها) دراسة نظرية تحليلية ، يتكون البحث من فصلين ، في الفصل الآول ألقي الضوء علة الآسس الآجتماعي مثل الثقافة و حجم السكان و العلاقات الآجتماعية، أما في الفصل الثاني وضح عناصر التصميم المدينة و خصائصا مع بعض الآمثلة على التطور التاريخي لبعض المدن.

الكلمات المفتاحية: الاسس الآجتماعية، تصميم المدينة الثقافة ، المظاهر الثقافية، الرموز الثقافية)

Abstract

The subject of social foundations and their role in designing cities is considered one of the important topics that engineering and social sciences are interested in, because of its strong relationship with the lives of urban and determines their behavior to some extent. This research, entitled (The Social Foundations for Designing Cities, Its Characteristics and Fields), is a theoretical and analytical study. The research consists of two chapters, in the first chapter shed light on the social foundations such as culture, population size and social relations, while in the second chapter it explained the city design elements and characteristics with some examples of the historical development of some cities.

Keywords: social foundations, city design, culture, cultural manifestations, cultural symbols.